
Mieszane systemy prawne

Trudno zaprzeczyć, że każdy system prawny zawiera elementy zapożyczone z innych systemów prawnych. Zatem większość z nich jest „mieszana” (*mixed*) w tym sensie, że uległy one wpływom innych systemów. Jednak w komparatystyce prawniczej termin „mieszany” pojawia się również w odniesieniu do niewielkiej grupy systemów prawnych, które zostały ukształtowane zarówno przez tradycję prawa stanowionego (*civil law tradition*), jak i prawa anglosaskiego. V.V. Palmer (2001) postrzega je jako odrębną „rozszerzoną rodzinę”¹, dla której wspólnym mianownikiem jest dziedzictwo *civil law* i *common law*. Członkowie owej „rodziny” założyli nawet w 2002 r. Światowe Stowarzyszenie Jurystów Jurysdykcji Mieszanych (**World Society of Mixed Jurisdiction Jurists**), a następnie zorganizowali szereg międzynarodowych zjazdów rodzinnych, czyli konferencji, z których większość miała charakter komparatystyczny.

Mieszane systemy prawne (*mixed legal systems*) nazywa się też czasami jurysdykcjami hybrydowymi lub mieszanymi (*mixed jurisdictions*), chociaż angielski termin *mixed jurisdiction* jest lub powinien być używany do opisania jednostki politycznej, takiej jak kraj, stan lub prowincja, w której funkcjonuje „mieszany system prawny” (W. Tetley 2000: 685).

Poniżej przedstawiłam w kolejności alfabetycznej siedem jurysdykcji mieszanych. Ich opis obejmuje krótki rys historyczny, politykę językową i edukację prawniczą. Zapraszam do lektury.

¹ Według V.V. Palmera (2001: 4), „klasyczne” mieszane systemy prawne wykazują między sobą istotne podobieństwa i dlatego można uznać, że tworzą rozszerzoną rodzinę składającą się z około piętnastu podmiotów politycznych (*political entities*). Należą do nich Botswana, Lesotho, Luizjana, Malta, Namibia, Filipiny, Portoryko, Quebec, Szkocja, RPA, Sri Lanka, Suazi i Zimbabwe (R. Zimmermann, D.P. Visser 1996: 3). Trzy najbardziej zaludnione to RPA, Filipiny i Sri Lanka. Quebec, Luizjana i Szkocja to z kolei jurysdykcje istniejące w ramach federalnej lub unitarnej struktury politycznej. Mimo że nie są niezależne, cieszą się znaczną autonomią lokalną.

1.1. Filipiny

Filipiny leżą w południowo-wschodniej Azji na wyspach Archipelagu Filipińskiego oblanego wodami Pacyfiku. Archipelag zajmuje powierzchnię 300 tys. km² i składa się z 7107 wysp, wysepek i raf, z których około 880 jest zamieszkałych na stałe.

Hybrydowy system prawny Filipin jest ściśle związany z kolonialną przeszłością państwa. Jego powstanie łączy się z odkryciem w 1521 r. wysp Archipelagu Filipińskiego przez portugalskiego żeglarza Ferdynanda Magellana. Od tego czasu trwała intensywna i brutalna kolonizacja tego terytorium przez Hiszpanów. Rdzenni mieszkańcy wysp wielokrotnie buntowali się przeciwko uciskowi władz hiszpańskich. Pod koniec XIX w. wyzyskiwana ludność wszczęła powstanie, znane jako Rewolucja Filipińska. Powstańcy wzmożli swoje działania w 1898 r. po wybuchu wojny hiszpańsko-amerykańskiej. W bitwie morskiej 1 maja Amerykanie rozgromili Hiszpanów. Wykorzystując sytuację, 12.6.1898 r., powstańcy ogłosili niepodległość Filipin. Jednak na mocy postanowień traktatu paryskiego z 10.12.1898 r. Filipiny przeszły w amerykańskie ręce. To nie spodobało się rdzennym mieszkańcom wysp, którzy wszak dążyli do uzyskania niepodległości. Lider ruchu narodowowyzwoleńczego Emilio Aguinaldo doprowadził do proklamowania 23.1.1899 r. Pierwszej Republiki Filipińskiej, zwanej również Republiką Malolos. Amerykanie nie chcieli jej uznać; ta różnica zdań doprowadziła do ponad 2-letniej wojny filipińsko-amerykańskiej, która zakończyła się zwycięstwem Amerykanów. Filipiny stały się teraz kolonią USA. Ponieważ nie przynosiła ona spodziewanych korzyści, a obecność Amerykanów na wyspie wiązała się z dużymi kosztami, rząd USA zaczął wspierać proces usamodzielnienia się Filipin. Jednak w latach 1942–1945 Filipiny, pozostając formalnie wciąż terytorium amerykańskim, znalazły się pod okupacją Japonii². W 1943 r. japońskie władze okupujące Filipiny proklamowały Drugą Republikę Filipińską, która okazała się jednak państwem marionetkowym, zupełnie bezwolnym wobec Cesarstwa Wielkiej Japonii (M. Szwaśc 2019: 12–13).

Pełną niepodległość Filipiny uzyskały dopiero w 1946 r. po wyzwoleniu spod japońskiej okupacji (*Japanese occupation*). Od tego czasu przeszły szereg radykalnych zmian politycznych, które wywarły również głęboki wpływ na tworzenie prawa i stanowiły źródło inspiracji dla nowych przepisów. W piśmiennictwie historię Filipin po okupacji japońskiej dzieli się na: okres Republiki (1946–1972), okres stanu wojennego (*Martial Law Period*) (1972–1986) oraz kontynuację Republiki.

1.1.1. Historia mieszanego systemu prawnego Filipin

Kultura prawna cywilistyczna pojawiła się na Filipinach za pośrednictwem prawa hiszpańskiego, które wprowadzano częściowo w sposób wyraźny na mocy królewskich

² Atakując Pearl Harbor 7.12.1941 r., Japonia rozpoczęła wojnę na Pacyfiku.

dekretów (*royal decrees*), a częściowo w sposób dorozumiany (*by implication*) poprzez wydanie specjalnych ustaw. Najbardziej znanymi z ww. praw były: Fuero Juzgo, Fuero Real, Las Siete Partidas, Las Leyes de Toros, Nueva Recopilacion de Las Leyes de Indias, które zawierały ogół przepisów prawnych obowiązujących wówczas w hiszpańskich koloniach, oraz Novisima Recopilacion, który obejmował wszystkie prawa od XV w. do 1805 r.

Pod koniec panowania Hiszpanii na Filipinach obowiązywały następujące kodeksy i ustawy specjalne:

- ▶ Codigo Penal de 1870, który wszedł w życie w 1887 r.;
- ▶ Ley Provisional para la Aplicaciones de las Disposiciones del Codigo Penal en las Islas Filipinas w 1888 r.;
- ▶ Ley de Enjuiciamiento Criminal (Kodeks postępowania karnego z 1872 r. (**Code of Penal Procedure**), który został zaczął obowiązywać w 1888 r.);
- ▶ Ley de Enjuiciamiento Civil (Kodeks postępowania cywilnego z 1856 r. (**Code of Civil Procedure**));
- ▶ Codigo de Comercio (Kodeks handlowy z 1886 r.);
- ▶ Codigo Civil de 1889 (z wyjątkiem części dotyczącej małżeństwa);
- ▶ prawo małżeńskie z 1870 r.;
- ▶ Ley Hipotecaria (prawo hipoteczne z 1861 r., które zaczęło obowiązywać w 1889 r.);
- ▶ Ley de Minas (prawo górnicze z 1859 r.);
- ▶ Ley Notarial de 1862 (prawo notarialne).

Na Filipiny trafiły również hiszpańskie orzecznictwo i komentarze prawne, które miały decydujący wpływ na interpretację prawa oraz prawo kanoniczne wprowadzone przez Kościół katolicki. I chociaż art. 6 hiszpańskiego KC wyraźnie stanowił, że „zwyczaje miejscowe powinny być przestrzegane”, ogólnie przyjmuje się, że miejscowe uregulowania zostały w dużej mierze wyparte przez przepisy prawa hiszpańskiego, a ślady tych pierwszych pozostały jedynie na obszarach wiejskich.

Koniec wojny hiszpańsko-amerykańskiej, po którym nastąpiło podpisanie traktatu paryskiego 10.12.1898 r., utorował drogę do scedowania Filipin na rzecz Stanów Zjednoczonych i ukształtowania się mieszanego systemu prawa. Po objęciu władzy Amerykanie zastąpili własnymi uregulowaniami hiszpańskie ustawy, zwyczaje i prawa rzeczowe niezgodne z Konstytucją Stanów Zjednoczonych oraz z amerykańskimi zasadami i instytucjami.

W obecnym kształcie filipiński system prawny stanowi połączenie zwyczajów (*customary usage*) i zasad prawa rzymskiego (prawo cywilne) (*Roman (civil law)*) i anglo-amerykańskiego (*Anglo-American (common law)*). Prawo cywilne obowiązuje w takich dziedzinach, jak: prawo rodzinne (*family law*), rzeczowe (*property*), prawo spadkowe (*succession*), prawo umów (*contract law*) i prawo karne (*criminal law*), a ustawy i zasady wywodzące się z prawa zwyczajowego recypowano do: prawa konstytucyjnego (*constitutional law*), prawa procesowego (*procedure*), prawa spółek (*companies*), prawa podatkowego (*taxes*), ubezpieczeń (*insurance*), prawa pracy (*labour law*), bankowości (*banking law*). W niektórych południowych częściach wysp przestrzegane jest prawo islamskie (*Islamic law*).

1.1.2. Polityka językowa Filipin

Nazwa „Filipiny” wywodzi się od imienia następcy tronu Hiszpanii Filipa II Habsburga, na którego cześć w 1542 r. hiszpański podróżnik López de Villalobos nadał wyśpom nazwę „Felipinas”. Jednak sam język hiszpański stał się językiem urzędowym Filipin dopiero po tym, jak hiszpańscy najeźdźcy pod wodzą Miguela Lopeza de Legazpi zajęli wyspę Cebu w 1565 r., rozpoczynając 333-letni okres rządów kolonialnych. W 1571 r. Hiszpania ustanowiła rząd kolonialny w Manili, który usiłował wprowadzić różnorakie reformy zmierzające do przekształcenia rdzennych Filipińczyków w lojalnych poddanych Korony hiszpańskiej. Pomimo że Hiszpania jako pierwsza skolonizowała Filipiny, językiem hiszpańskim posługiwano się przede wszystkim w handlu i w kościele. Popularyzację języka hiszpańskiego wśród rdzennej ludności zainicjowano dekretem w 1634 r., choć jego religijna funkcja (*religious function*) pozostała nienaruszona. Co ciekawe, zakonnicy (*friars*), dążąc do zapewnienia sobie lokalnej władzy poprzez monopolizację narzędzi komunikacyjnych, nie poświęcali zbyt wiele uwagi promowaniu języka hiszpańskiego, a nawet publicznie sprzeciwiali się jego popularyzacji.

W 1863 r. uchwalono dekret znany jako Akt o edukacji (**Education Act**), który stanowił punkt zwrotny w hiszpańskiej polityce językowej na Filipinach. Ustawa ta ustanowiła bezpłatną i obowiązkową edukację w języku hiszpańskim, a także wymagała od urzędników służby cywilnej biegłej znajomości języka hiszpańskiego, tym samym wymuszając na nich naukę tegoż języka. W czasie hiszpańskich rządów kolonialnych na Filipinach powstała pewna liczba szkół uczących czytania i pisania (*literacy schools*) pod przykrywką szkół podstawowych, które koncentrowały się na nauczaniu treści religijnych, kaligrafii i podstaw matematyki. Nie było jednak tradycyjnych szkół, które zapewniałyby dostęp do szkolnictwa wyższego. Hiszpański system edukacji pozostawał wysoce elitarny i tylko wybrana grupa filipińskich elit miała do niego dostęp. Pomimo wdrażania przez rząd kolonialny różnych strategii hispanizacji, brak konsekwencji, a także nieposłuszeństwo i ignorancja ze strony niektórych misjonarzy ostatecznie doprowadziły do niepowodzenia reform związanych z popularyzacją języka hiszpańskiego (J. Zeng, X. Li 2023: 3). Większość miejscowej ludności posługiwała się swoimi ojczystymi językami, a jedynie niespełna 3% mieszkańców było w stanie biegle komunikować po hiszpańsku.

Po wygranej wojnie z Hiszpanią Amerykanie wdrożyli politykę asymilacji językowej, która polegała na promowaniu języka angielskiego na Filipinach w różnych dziedzinach życia. Przede wszystkim język angielski stał się językiem wykładowym na wszystkich szczeblach edukacji (Sibayan, Gonzalez, 2011). Polityka ta okazała się skuteczna dzięki ustanowieniu nowego państwowego, obowiązkowego i bezpłatnego systemu oświaty. W przeciwieństwie do hiszpańskich kolonizatorów, Amerykanie postawili na scentralizowane szkolnictwo, które dodatkowo wspierali, sprowadzając do kolonii zarówno amerykańskich nauczycieli, jak i materiały edukacyjne.

Ponadto otwarto ośrodki przygotowujące lokalnych nauczycieli do posługiwania się w pracy wyłącznie językiem angielskim. Dzięki rygorystycznemu egzekwowaniu polityki

językowej liczba osób mówiących po angielsku gwałtownie wzrosła. Popularność języka angielskiego była ściśle powiązana z zachętami natury finansowej: anglojęzyczni mieszkańcy wyspy mogli szybko wspiąć się po szczeblach kariery i drabiny społecznej, zajmując intratne posady w administracji państwowej.

Okres Wspólnoty Filipin (*Commonwealth*), który rozpoczął (i zakończył się) u schyłku amerykańskich rządów kolonialnych, był okresem przejściowym trwającym od 1935 do 1946 r. Stany Zjednoczone przyznały wówczas Filipinom pewną autonomię. Jednocześnie nastąpił gwałtowny wzrost nacjonalizmu, a język tagalski (*Tagalog*) został uznany za rdzenny język, który miał być rozwijany jako język narodowy (*national language*). Włączono go do systemu edukacji i podjęto próby jego standaryzacji.

W 1941 r. rozpoczęła się 3-letnia japońska okupacja Filipin. Japończycy zdecydowali się na kontynuowanie popularyzacji języka tagalskiego. Aby ograniczyć wpływy Zachodu i wzmocnić filipiński nacjonalizm, nowi okupanci uchwalili w 1943 r. konstytucję, która ustanowiła język tagalski językiem narodowym; miano się nim posługiwać w sprawach administracyjnych. Oficjalne wsparcie i promocja języka tagalskiego zapewne nie pozostały bez wpływu na podniesienie samoświadomości Filipińczyków.

Kiedy Filipiny uzyskały niepodległość, ponad 35% obywateli mówiło po angielsku. Językiem tym posługiwał się rząd, szkoła i społeczeństwo. Skuteczna realizacja polityki promującej wyłącznie język angielski odbyła się jednak kosztem języków rdzennej ludności. W związku z tym w 2009 r. Filipiny wdrożyły politykę wielojęzycznej edukacji opartej na języku ojczystym.

Obecnie polityka językowa na Filipinach nadaje priorytet dwóm językom: angielskiemu i filipińskiemu (**Filipino**). I chociaż Filipiny pozostają jednym z najbardziej zróżnicowanych językowo krajów na świecie, język angielski nadal zdecydowanie dominuje w wielu ważnych dziedzinach życia społecznego, posiadając status jedyne go urzędowego języka używanego w ustawodawstwie, sądownictwie i piśmiennictwie. Rozprawy sądowe prowadzone są niemal w całości po angielsku, języku niedostępnym dla wielu Filipińczyków. Co prawda rząd podejmował próby wprowadzenia języka narodowego w sądach, ale nie przyniosły one spektakularnych efektów, a perspektywy wykorzystania innych filipińskich języków też pozostają mgliste. Dla poprawy sytuacji zatrudnia się tłumaczy ustnych, ale często to sami dwujęzyczni sędziowie weryfikują oświadczenia i objaśniają uczestnikom postępowania kwestie proceduralne w ich rodzimym języku.

Dostęp do źródeł *ius civile* w oryginale jest bardzo ograniczony z uwagi na brak znajomości języków obcych. Są jednak dostępne angielskie tłumaczenia dzieł europejskiej doktryny.

1.1.3. Edukacja prawnicza

Edukacja prawnicza na Filipinach została po raz pierwszy wprowadzona podczas okupacji hiszpańskiej, kiedy to w 1734 r. Uniwersytet Santo Tomas założył Wydział Prawa

Cywilnego i Prawa Kanonicznego (**the Faculty of Civil Law**). Językiem wykładowym był wówczas hiszpański, a program nauczania obejmował różne obszary prawa cywilnego, a także studia z zakresu gospodarki, statystyki i finansów. W 1899 r. powstała pierwsza filipińska szkoła prawnicza – Escuela De Derecho De Manila, dziś znana jako Manila Law College, założona przez Don Felipe G. Calderona, który dostrzegł potrzebę stworzenia szkoły prawniczej, która mogłaby szkolić filipińskich prawników i świadczyć usługi prawne dla Nowej Republiki.

W 1910 r. Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodych Mężczyzn w Manili (YMCA) za-offerowało pierwsze kursy prawa angielskiego. Angielski zastąpił wówczas hiszpański jako język wykładowy. W kolejnym roku, dzięki wysiłkom George’a Malcolma, założono University of the Philippines College of Law. Jego program nauczania stał się wzorem dla pozostałych szkół prawniczych. Wspomniana instytucja prawnicza pozostaje z najstarszych państwowych uczelni prawniczych w kraju.

Chociaż na Filipinach działa 81 szkół prawniczych, nauczaniem prawa zajmują się czynni zawodowo prawnicy: sędziowie, osoby prowadzące własne kancelarie prawne, bądź zatrudnione na posadach państwowych lub w prywatnych przedsiębiorstwach. Traktują oni, siłą rzeczy, pracę wykładowcy jedynie jako drugorzędną działalność wykonywaną po godzinach. Z wyjątkiem University of the Philippines College of Law, tylko kilka szkół prawniczych na Filipinach ma bowiem pełnoetatowych wykładowców.

Obecnie wszystkie szkoły prawnicze podlegają nadzorowi administracyjnemu Komisji Szkolnictwa Wyższego (**Commission on Higher Education**). Jednak o dopuszczeniu do wykonywania zawodu (*admission to the practice of law*) decyduje Sąd Najwyższy (**Supreme Court**), któremu przysługuje uprawnienie do ustanawiania stosownych przepisów w tej sprawie. Co ciekawe, wspomniane prawo wiąże się również z uprawnieniem do określania przedmiotów, z których będą przeprowadzane egzaminy, procentowego udziału każdego przedmiotu, sposobu przeprowadzania egzaminów oraz kursu, jaki kandydat na egzamin adwokacki musi odbyć w ramach 4-letnich studiów licencjackich (**Bachelor of Laws**).

Formalna edukacja prowadząca do dopuszczenia do egzaminu adwokackiego trwa 8 lat, na które składa się 4-letni kurs przygotowawczy i kolejne 4 lata w szkole prawniczej. Program nauczania prawa obejmuje historię prawa i prawoznawstwo, a główne metody to: wykład, metoda pytań i odpowiedzi – zazwyczaj określana jako „zmodyfikowana metoda sokratejska”, metoda kazuistyczna, metoda problemowa oraz metoda seminaryjna przewidująca dogłębne badanie wybranych obszarów prawa. Można zatem uznać, że edukacja prawnicza na Filipinach korzysta z metod dydaktycznych stosowanych zarówno w Europie kontynentalnej, jak i w krajach anglo-amerykańskich.

1.2. Luizjana

Luizjana jest jedynym stanem USA, w którym tradycja cywilistyczna bardzo wyraźnie krzyżuje się z *common law* (C. Osakwe 1986: 42). Podobnie jak w przypadku pozostałych jurysdykcji, system prawny Luizjany był przedmiotem burzliwych dyskusji prawników i komparatystów. Chociaż niektórzy uznają Luizjanę za „wyspę prawa stanowionego na oceanie *common law* (*civil law island in a common law ocean*)” (O. Moréteau 2009: 41), jest ona zaliczana do jurysdykcji o charakterze hybrydowym, przy czym prawo zwyczajowe odgrywa w niej dominującą rolę. *Common law* występuje w metodologii, infrastrukturze prawnej i materialnych przepisach prawa publicznego (*substantive rules of public law*) (C. Osakwe 1986: 42), natomiast elementy *civil law* można odnaleźć głównie w luizjańskim prawie prywatnym (*private law*).

1.2.1. Historia systemu prawnego Luizjany

Więzy Luizjany z Francją i Hiszpanią ściśle łączą się z historią jej prawa. Jej początek dał w roku 1712 Ludwik XIV, przyznając monopol handlowy kupcowi i szlachcicowi Antoine'owi Crozatowi (A.N. Yiannopoulos 2008: 2) w zamian za obietnicę zaopatrywania kolonii w potrzebne towary oraz sprowadzenia do niej nowych osadników i niewolników. Jednocześnie uzgodniono, że Luizjana ma być zarządzana poprzez edykty (*Edicts*), ordonanse (*Ordonances*) i zwyczaj Paryża (*custom of Paris*) (A.N. Yiannopoulos *ibid.*). Crozat, który zamierzał przede wszystkim rozwinąć handel z Hiszpanami oraz liczył, że odkryje w Luizjanie złoża złota i srebra, po poniesieniu znacznych strat finansowych, w roku 1717 zrezygnował z zarządzania kolonią. Wówczas Luizjanę przekazano Kompanii Zachodniej (*Compagnie d'Occident*, zwanej również Kampanią Missisipi), kierowanej przez szkockiego finansistę Johna Lawa. Kompania, która zajęła miejsce Crozata, oprócz monopolu handlowego otrzymała uprawnienia do kierowania sprawami administracyjnymi i politycznymi kolonii. Wkrótce wchłonęła ona inne firmy i przekształciła się w Stałą Kompanię Indyjską (A. Szymańska, M. Szymura 2019: 176). John Law otrzymał na okres 25 lat licencję na czerpanie zysków z eksploatacji Luizjany w zamian za sprowadzenie do niej osadników. W 1731 r. zrzekł się jednak licencji (A.N. Yiannopoulos 2008: 2).

Następnie Luizjana stała się kolonią koronną, w której obowiązywało prawo francuskie. Ten stan rzeczy utrzymywał się do 3.11.1762 r., kiedy to na mocy traktatu z Fontainebleau król Francji przekazał terytorium Luizjany swojemu kuzynowi, królowi Hiszpanii. Nawiasem mówiąc, sami zainteresowani dowiedzieli się o wszystkim dopiero po fakcie. Żywili jednak nadzieję, że traktat z Hiszpanią nie zostanie zrealizowany. Przez dłuższą chwilę wydawało się nawet, że ich nadzieje nie były bezpodstawne, bo chociaż Francja scedowała terytorium Luizjany na Hiszpanię, przepisy prawa francuskiego obowiązywały do 1769 r. Dopiero nowo mianowany hiszpański gubernator, feldmar-

szałek Alejandro de O'Reilly przeprowadził gruntowną reformę struktur wojskowych, administracyjnych, finansowych i sędowniczych kolonii (A.A. Levasseur 1996: 589). W dniu 25.11.1769 r. wydał proklamację, rozporządzenia i instrukcje, znane jako Kodeks O'Reilly'ego (Hoffman 2017: 10), które miały na celu zorganizowanie wymiaru sprawiedliwości zgodnie z hiszpańskim prawem. Jego proklamacja, w formie dwóch rozporządzeń, została napisana prostym językiem francuskim, tak aby każdy mógł ją zrozumieć (A.A. Levasseur 1996: 592).

Kodeks O'Reilly'ego uchylał całość francuskiego prawa za wyjątkiem tzw. Czarnego Kodeksu³ (**Code Noir**), uchwalonego przez Ludwika XV w 1724 r. (Carter 1968: 51). Proklamacja określała nową formę rządu kolonii i zawierała zestaw instrukcji, które miały stanowić wprowadzenie do prawa hiszpańskiego (A.A. Levasseur 1996: 592). Jednak ludność francuska często wołała rozstrzygać swoje sprawy na drodze pozasądowej (*on an out-of-court basis*), stosując znane jej francuskie prawa i zwyczaje (A.N. Yiannopoulos 2008: 4). Zresztą sama Luizjana powróciła pod władanie Francji 1.10.1800 r. na mocy traktatu z San Idelfonso. Jednak Francja przejęła nad nią władzę dopiero 30.11.1803 r. i tylko na okres 20 dni. Następnie Luizjana przeszła w ręce USA, które nabyły ją od Francji za okazyną cenę i oficjalnie weszły w jej posiadanie 20.12.1803 r. (A.N. Yiannopoulos 2008: 5). Data ta uznawana jest za datę narodzin mieszanego systemu prawnego Luizjany. W wyniku zakupu (**Luisiana Purchase**) Luizjana stała się bowiem częścią USA: początkowo jako Terytorium Orleanu (**Territory of Orleans**), a od 1812 r. jako stan Luizjana (**State of Louisiana**).

1.2.2. Prawo cywilistyczne kontra common law

Według V.V. Palmera i Sheynesa (w V.V. Palmer (red.) 2001: 260) zachowanie przepisów prawa cywilistycznego regulującego stosunki prywatne (**civil law governing private relations**) było aktem samostanowienia ze strony Kreoli. Chociaż za całkowitym przejściem na system *common law* opowiadał się ówczesny prezydent USA Thomas Jefferson i gubernator Luizjany William Clairbone, który pochodził z Wirginii i był prawnikiem *common law* niewładającym językiem hiszpańskim ani też francuskim, to jednak ich postulaty nie zostały zrealizowane dzięki zabiegom orędowników utrzymania systemu *civil law* w Luizjanie. Do przeciwników radykalnych reform w tym obszarze należał m.in. Edward Livingston, nowojorski prawnik, który wyemigrował do Luizjany w 1803 r., i choć kształcił się w tradycji anglosaskiej, to jednak podjął również wysiłek zgłębienia podstaw prawa cywilistycznego (J.T. Jr Hood 1958b: 22).

³ *Code Noir* regulował kwestię niewolnictwa w francuskich koloniach i obowiązywał z pewnymi zmianami aż do 1848 r. (A. Szymańska, M. Szymura 2019: 183).

1.2.3. Kodyfikacja

Pierwsze przymiarki do kodyfikacji prawa Luizjany (*attempt at codifying Louisiana's laws*) podjęto poprzez powołanie specjalnego komitetu na mocy Wspólnej Rezolucji zatwierdzonej 4.2.1805 r. przez Radę Legislacyjną Terytorium Orleanu. Z powodów politycznych próba ta zakończyła się fiaskiem (J.T. Jr Hood 1958b: 22). Kolejną podjęto 7.6.1806 r., kiedy to legislatura przyjęła rezolucję powołującą Jamesa Browna i Louisa Moreau Lisleta „do wspólnego opracowania i przygotowania kodeksu cywilnego na użytek tego terytorium” (J.T. Jr Hood *ibid.*). Wybrani *jurisconsults* różnili się wykształceniem; pierwszy z nich był prawnikiem reprezentującym tradycję *common law*, natomiast drugi uzyskał wykształcenie prawnicze w zakresie zasad prawa cywilnego (*obtained a legal training in the principles of civil law*) (J.T. Jr Hood 1958b: 24). Obaj biegłe władali językiem francuskim i hiszpańskim.

Kodeks cywilny przygotowany przez Browna i Moreau Lisleta nie opierał się na prawie hiszpańskim, jak nakazał ustawodawca, ale raczej na Kodeksie Napoleona (J.T. Jr Hood 1958b: 22). Jak wspomniano powyżej, w pracach nad kodeksem jego redaktorzy zwrócili się głównie do prawa francuskiego, choć pozostaje kwestią sporną, czy mieli do dyspozycji ostateczną wersję Code Civil, która właśnie weszła w życie, czy tylko projekt opracowany przez komisję Napoleona lub ostateczny projekt Cambacérès (K. Zweigert, H. Kötz 1977: 108, J.T. Jr Hood 1958b: 27). Kodeks, który wszedł w życie w 1808 r., nosił tytuł „Digest of the Civil Laws now in Force in the Territory of Orleans, with Alterations and Amendments Adapted to its Present Form of Government” (A.N. Yiannopoulos 2008). Według E. Fabre-Surveyera (1939: 657) kodeks Luizjany różnił się od francuskiego odpowiednika pod wieloma względami, ponieważ obejmował rozwiązania zaczerpnięte także z prawa hiszpańskiego. Innymi słowy, kodeks Luizjany zawierał wiele pojęć prawnych recypowanych z prawa francuskiego wraz z pewnymi infiltracjami ze źródeł hiszpańskich, takich jak *Las Siete Partidas*. Kodeks różnił się również formą, gdyż zawierał ponad 1000 artykułów, z których wiele zawierało definicje i wyjaśnienia, które można było znaleźć we francuskich podręcznikach, a nie we francuskim kodeksie.

Uchwała w sprawie opracowania kodeksu cywilnego nie precyzowała, w jakim języku miał być sporządzony pierwotny tekst. Wydaje się, że wybór języka pozostawiono uznaniu redaktorów, ponieważ ustawodawca zezwolił na pokrycie wydatków poniesionych na „tłumaczenia” (*payment of expenses incurred for „translations”*). W rezultacie luizjański kodeks został najpierw napisany w języku francuskim, a później przetłumaczony na język angielski (J.T. Jr Hood 1958b: 28).

Chociaż kodeks ukazał się później zarówno w języku francuskim, jak i angielskim, ustawodawca zaznaczył, że „jeśli (...) wystąpi jakakolwiek niejasność lub dwuznaczność, błąd lub pominięcie, zarówno tekst angielski, jak i francuski będą konsultowane i będą wzajemnie służyć do interpretacji jednego i drugiego” (J.T. Jr Hood 1958b: 27). Pomimo to Sąd Najwyższy Luizjany konsekwentnie utrzymywał, że w przypadku rozbieżności (*in case of conflict*) tekst francuski ma pierwszeństwo (*the French text shall prevail*), ponie-

waż oryginalny projekt (**original draft**) został również napisany w języku francuskim. Jak stwierdził kiedyś Sąd Najwyższy: „Definicja, na którą powołano się z angielskiej strony jednego z artykułów kodeksu, nie dowodzi niczego poza ignorancją osoby, która przetłumaczyła ją z francuskiego” (*Egerton v. The Third Municipality of New Orleans*⁴).

1.2.4. Wielka debata (*Great Debate*)

Kiedy w 1937 r. niezbyt popularny w kręgach cywilistów profesor Gordon Ireland (1937: 595–597) stwierdził w swoim kontrowersyjnym esej, że Luizjana stała się stanem *common law*, wywołał gorącą dyskusję naukową, znaną później jako „wielka debata” (**Great Debate**) (A. Parise 2013: 432). Z jednej strony stwierdzenie Irelanda rozsierdziło wielu prawników, nadal głęboko przekonanych o dominacji prawa cywilnego w Luizjanie, z drugiej zaś, formułując swoje wnioski, Ireland przyczynił się, zapewne mimowolnie, do podjęcia działań na rzecz wzmocnienia tradycji *ius civil* w Luizjanie (A. Parise *ibid.*). Wśród licznych inicjatyw, które się wówczas pojawiły, należy wymienić powstanie czasopisma naukowego „Louisiana Law Review”, którego celem pozostaje po dzień dzisiejszy rozwój prawa cywilnego i porównawczego w Luizjanie. „Wielka debata” doprowadziła również do dalszych zmian w treści Kodeksu cywilnego Luizjany, które zaczęto wprowadzać w latach 70. Również obecnie Kodeks cywilny Luizjany podlega rewizji, za którą odpowiada Instytut Prawa Stanowego Luizjany (**Louisiana State Law Institute**).

W przypadku Luizjany największy wpływ kultury cywilistycznej widać w prywatnym prawie materialnym (**private substantive law**), czyli prawie zobowiązań (**civil law of obligations**), czynów niedozwolonych (**delicts**), dziedziczenia (**succession**) i prawie rzeczowym (**property**).

1.2.5. Polityka językowa w Luizjanie

Luizjana jest stanem jednojęzycznym, choć niektóre jej rejony są nadal francuskojęzyczne.

W chwili włączenia Luizjany do Unii w 1812 r., jako 18. stanu, większość mieszkańców nie mówiła po angielsku. Osoby francuskojęzyczne tworzyły wówczas kilka odrębnych grup. Językiem francuskim posługiwali się potomkowie francuskich kolonizatorów Luizjany z XVII w. Swojej odmiany francuskiego używali też Cajunowie – przybysze wysiedleni w drugiej połowie XVIII w. z francuskiej kolonii Akadia. Osoby francuskojęzyczne przybyły również z rewolucyjnej Francji, a w ostatniej dekadzie XVIII w. z ogarniętej rewoltą Haiti dołączyła do mieszkańców Luizjany dziesięciotysięczna grupa Kreoli.

⁴ 1 La. Ann. 435, 437 (1846).

Pierwsza konstytucja stanowa z 1812 r. przewidywała publikację praw i oficjalnych dokumentów w języku, w którym spisana jest Konstytucja Stanów Zjednoczonych. W praktyce oznaczało to jednak ogłaszanie ustaw w języku francuskim i angielskim. Językiem francuskim nadal posługiwali się członkowie rządu stanowego, a drugi gubernator stanu w ogóle nie znał angielskiego. Ponieważ Luizjana była w dużej mierze francuskojęzyczna, najwcześniejsze kodeksy również zostały przygotowane w języku francuskim, a następnie przetłumaczone na język angielski i ogłaszane w obydwu wersjach językowych (J.T. Jr Hood 1958b). I chociaż konstytucja Luizjany z 1812 r. wprowadziła wymóg ogłaszania ustaw w języku angielskim, praktyką było ich publikowanie zarówno w języku angielskim, jak i francuskim.

Fakt, że język francuski nie otrzymał oficjalnej ochrony konstytucyjnej, spędzał wówczas sen z powiek luizjańskim frankofonom. Większość ówczesnej populacji była pochodzenia francuskiego i sprawowała ścisłą kontrolę nad rządem stanowym. Nikt nie przewidział, że w przeciągu zaledwie 30 lat anglojęzyczni osiedleńcy przewyższą liczebnie francuskojęzycznych mieszkańców Luizjany i zaczną domagać się reform politycznych i konstytucyjnych. Konstytucja z 1845 r. odzwierciedlała słabnący status języka francuskiego w Luizjanie, co wiązało się właśnie ze znaczącą zmianą składu etnicznego jej populacji (R.K. Ward 1997: 1294). Wówczas już ludność francuskojęzyczna zdała sobie sprawę, że język francuski wymaga ochrony i zapewniła mu ją (*safeguarded it*) w konstytucjach z 1845 i 1852 r. Dwujęzyczna edukacja (regulowana prawem z 1847 r.) oraz dwujęzyczne prawodawstwo przetrwały w tym stanie do czasu wybuchu wojny domowej (A. Kaganiec-Kamieńska 2010: 113).

Kolejna konstytucja z 1864 r. poważnie osłabiła status języka francuskiego, nakazując ogłaszanie ustaw (*promulgation of laws*) i nauczanie w szkołach powszechnych wyłącznie w języku angielskim (*instruction in common schools should be conducted in English*). W 1916 r. Stanowa Rada Oświaty (*State Board of Education*) zakazała używania języka francuskiego w luizjańskich szkołach, a kilka lat później stan wprowadził obowiązek nauczania wyłącznie w języku angielskim. Uczniów karano za używanie francuskiego na terenie szkoły, a sam język traktowano z demonstracyjną niechęcią (A. Kaganiec-Kamieńska 2010: 113).

Kiedy Luizjana stała się coraz bardziej anglojęzyczna, zrezygnowano z publikacji ustaw w języku francuskim. Konstytucja Luizjany z 1921 r. ustanowiła język angielski jedynym oficjalnym językiem kraju i jedynym językiem nauczania (*language of instruction*).

Obecnie, ze względu na imigrację i zmiany w składzie demograficznym stanu, świadomość odrębności językowej i kulturowej w Luizjanie jest znacznie mniej wyraźna niż w Quebecu (K. Zweigert, H. Kötz 1977: 107). Sytuacji tej nie zmienił „ruch na rzecz języka francuskiego” (*French movement*), będący zbiorczym określeniem wszystkich działań podejmowanych od 1968 r. na rzecz zachowania i rozwoju języka i kultury francuskiej w Luizjanie. Działania te, w dużej mierze podejmowane przez Radę Rozwoju Języka Francuskiego w Luizjanie (*Council for the Development of French in Louisiana*, Conseil pour le développement du français en Louisiane – CODOFIL), przyniosły raczej skromne efek-

ty. Co ciekawe, w walce o zachowanie francuskich korzeni rada była aktywnie wspierana przez mieszkańców Quebecu. W 1967 r. Luizjana nawiązała bliższe kontakty z instytucjami kanadyjskimi, a rok później na mocy ustawy 409 powstał właśnie CODOFIL, który miał w zamyśle działać na rzecz zachowania i rozwoju języka francuskiego w tym stanie. Dzięki zabiegom CODOFIL-u do Luizjany przybyło wielu nauczycieli języka francuskiego – głównie z Francji, w znacznie mniejszym stopniu z Kanady. W 1974 r. konstytucja stanowa zapewniła językowi francuskiemu ochronę, uznając prawo do zachowania dziedzictwa kulturowego i językowego jego mieszkańców (A. Kaganiec-Kamieńska 2010: 114).

Obecnie dawny język francuski przetrwał tylko w społeczności Cajunów oraz w postaci języka kreolskiego. Język Cajunów różni się jednak od standardowego języka francuskiego. Wywodzi się on z języka używanego we francuskiej kolonii Akadia, wzbogaconego o zapożyczenia z języków: hiszpańskiego, niemieckiego, angielskiego, języków rdzennych i afrykańskich (A. Kaganiec-Kamieńska 2010: 114).

Język kreolski powstał natomiast w wyniku kontaktu języka francuskiego z językami afrykańskimi „zaimportowanymi” w pierwszej połowie XVIII w. Posługują się nim mieszkańcy o pochodzeniu mieszanym rasowo, głównie w południowej i południowo-zachodniej Luizjanie (A. Kaganiec-Kamieńska 2010: 114–115).

Pomimo wysiłków CODOFIL-u obecnie większość mieszkańców Luizjany nie mówi ani po francusku, ani po hiszpańsku. Biorąc pod uwagę niewielką liczbę francuskojęzycznych mieszkańców oraz fakt, że większość prawników nie zna francuskiego ani hiszpańskiego i w związku z tym nie ma bezpośredniego dostępu do piśmiennictwa *ius civile*, Instytut Prawa Stanu Luizjana (**Louisiana State Law Institute**) zdecydował się zaofiarować francuskie dzieła w tłumaczeniu, zamiast wymagać od studentów prawa i prawników znajomości lub przynajmniej nauki języka francuskiego (R.K. Ward 1997: 1316). W rezultacie stworzono i wypromowano angielską terminologię prawa cywilnego.

1.2.6. Wykształcenie prawnicze

W początkowym okresie istnienia stanu luizjańscy prawnicy uzyskiwali stosowne kwalifikacje albo w Europie, albo w jednej z niewielu szkół prawniczych (*law schools*), które istniały wówczas we wschodniej części Stanów Zjednoczonych. Jak twierdzi J.T. Jr Hood (1958a: 661), „pierwsi prawnicy w Luizjanie zdobywali wykształcenie (*obtained legal training*), studiując samodzielnie lub pod okiem czynnych zawodowo prawników (*under the tutorship of some practicing attorney*)”. Pierwsza szkoła prawnicza w Luizjanie powstała w 1847 r. w Nowym Orleanie. W 1906 r. założono Louisiana State University Law School (J.T. Jr Hood *ibid.*).

Odnosząc się do współczesnej edukacji prawniczej w Luizjanie, część doktryny twierdzi, że tamtejsi absolwenci posiadają znajomość dwóch systemów prawnych i rozumieją, w jaki sposób ich koledzy z obydwu tradycji prawnych myślą o prawie i rozwiązują problemy prawne. Niektórzy badacze (C. Osakwe 1986: 44) krytykują jednak luizjański

system kształcenia, postrzegając go jako jedną z „głównych przyczyn postępującego rozkładu cywilnoprawnego komponentu prawa Luizjany”. C. Osakwe (ibid.) obwinia prawników z Luizjany o kulturowe uprzedzenia na korzyść *common law*. Ten sam zarzut wysuwa M.E. Barham (1973: 358), twierdząc, że metody nauczania stosowane na zajęciach z prawa cywilnego (*civil law courses*) w Luizjanie tak naprawdę nie różnią się od metody kazuistycznej (*casebook method*) stosowanej na zajęciach poświęconych *common law*. W rezultacie studentom grozi rozdwojenie jaźni (*develop a split personality*); znają cywilnoprawne zasady prawa prywatnego, ale niezmiennie myślą jak prawnicy *common law* (C. Osakwe 1986: 44). Innymi słowy, w trakcie studiów rozwijają „mentalność” prawników *common law*, a nie specjalistów znających i rozumiejących podstawy obydwu tradycji prawnych.

Niektóre szkoły prawa oferują jednak wgląd zarówno w metody prawa cywilnego, jak i *common law*. Dla przykładu, LSU Law Center jest jedyną szkołą prawa w Stanach Zjednoczonych, która oferuje programy obejmujące obie tradycje prawne. Co ciekawe, w ich tworzeniu pomagali Nicholas Kasirer i Daniel Jutras reprezentujący siostrzaną jurysdykcję, a mianowicie system prawny Quebecu.

Na pierwszym roku wspomnianych powyżej studiów prawniczych studenci zazwyczaj zaznajamiają się z treścią m.in.: *common law*, prawa umów (*contracts*), czynów niedozwolonych (*torts*), postępowania cywilnego (*civil procedure*), prawa konstytucyjnego (*constitutional law*) i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych (*criminal justice*), a także luizjańskiego prawa zobowiązań (*law of obligations*) i systemu prawa cywilnego (*civil law system*). W czasie zajęć studiujący porównują przepisy prawne pochodzące z obydwu reżimów prawnych. LSU Law Center poświęca dużą część swojego programu nauczania zasadom, doktrynie i orzecznictwu (*jurisprudence of law*). Studenci przechodzą również specjalne szkolenie w zakresie cywilistycznych technik interpretacji i stosowania skodyfikowanego prawa w prowadzeniu działalności gospodarczej i w handlu. Na pierwszym roku studenci biorą również udział w obowiązkowych zajęciach: „Tradycje i systemy prawne świata zachodniego: Doświadczenia z Luizjany”, w czasie których analizują wpływ rzymskiego prawa cywilnego i anglo-amerykańskiego *common law* na system prawny Luizjany. Dokonują także porównań z innymi jurysdykcjami mieszanymi, takimi jak Quebec i Portoryko. Na drugim roku można wybrać kurs o nazwie „Introduction au droit français”, który stanowi wprowadzenie do systemu prawnego Francji w języku francuskim, z wykorzystaniem tekstów i dokumentów w języku francuskim, którym czasami towarzyszy tłumaczenie na język angielski.

1.3. Malta

Homer nazwał Maltę „pępkiem morza” (*navel of the sea*), ponieważ jest ona wyspiarskim państwem (*island nation*) położonym na Morzu Śródziemnym. Archipeląg Wysp Maltańskich obejmuje pięć wysp leżących w połowie drogi między Europą a Afryką u po-

łudniowych wybrzeży Sycylii. Z owych pięciu wysp, tylko trzy: Malta, Gozo i Comino (Kemmuna), stanowią obszar zamieszkały przez Maltańczyków.

Ze względu na strategiczne położenie archipelagu, z którego można kontrolować wody Cieśniny Sycylijskiej, a więc komunikację pomiędzy wschodnią a zachodnią częścią Morza Śródziemnego, na przestrzeni wieków Malta była podbijana przez wiele ludów. Znajdowała się pod panowaniem m.in. Fenicjan⁵, Kartaginy, Rzymian, Arabów, Królestwa Sycylii, Zakonu Maltańskiego (joannitów), Napoleońskiej Francji, aż wreszcie Wielkiej Brytanii, od której w XX w. otrzymała niepodległość. Od 1964 r. Malta jest republiką konstytucyjną i pozostaje członkiem „Wspólnoty Narodów” (*Commonwealth of Nations*), wcześniej znanej jako „Brytyjska Wspólnota Narodów” (*British Commonwealth*).

1.3.1. System prawny Malty

Chociaż Malta zaliczana jest do jurysdykcji mieszanych, to jednak pojawiają się głosy, że bliższe prawdzie jest stwierdzenie, iż obecnie obowiązujący na Malcie system prawny opiera się na *common law*, posiadając jedynie podbudowę prawa cywilnego. Inni z kolei twierdzą, że niemożliwe jest zidentyfikowanie jednej jurysdykcji „Wielkiego Brata”, która odgrywałaby dominującą rolę w kształtowaniu maltańskiego prawa (D. Zammit, A. Kislova 2019: 151). Bez względu na różnice występujące w ocenie źródeł recypowanych pojęć i instytucji prawnych, nie ulega wątpliwości, że maltańskie prawo cywilne wykazuje wszechobecne wpływy francuskie i włoskie. Współczesne prawo handlowe natomiast głównie opiera się na prawie brytyjskim. Podobnie zresztą jak prawo deliktów czy czynów niedozwolonych. Wprowadzono także, choć stosunkowo niedawno, figurę prawną trustu. Prawo spadkowe w dużej mierze przetrwało w postaci znanej cywilistom.

Ku modelowi brytyjskiemu maltańskie prawo zwróciło się w połowie XX w. Najpierw zmiany dotyczyły ustawodawstwa, a następnie sądownictwa. Również prawo karne materialne Malty łączy obecnie tradycje kontynentalne, zwłaszcza włoskie, z wpływami brytyjskimi. Prawo publiczne jest ewidentnie brytyjskie zarówno pod względem formy, jak i treści.

Jeśli chodzi o maltańskie prawo procesowe, pozostaje ono zróżnicowane. Procedura cywilna w znacznym stopniu pozostaje zorientowana na sędziego, który podobnie jak w przypadku europejskich sędziów jest aktywnym uczestnikiem postępowania, szczególnie w jego aspekcie dochodzeniowym, podczas gdy maltańska procedura karna zawiera wiele zapożyczeń z prawa brytyjskiego. Do tego dochodzi jeszcze wpływ prawa europejskiego (zarówno unijnego, jak i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka) i prawa międzynarodowego. Znaczna część ustawodawstwa, zarówno materialnego, jak i procesowego, ma charakter hybrydowy.

⁵ Sama nazwa „Malta” pochodzi od fenickiego słowa oznaczającego „schronienie” (*shelter*).

Historię prawa maltańskiego można podzielić na dziewięć różnych części. Wyspy Maltańskie były pierwotnie zamieszkane przez lokalną ludność z epoki brązu. Po raz pierwszy zostały zasiedlone około 5000 lat p.n.e., a nawet wcześniej, przez rolników pochodzących z Sycylii. Na początku drugiej wojny punickiej Malta została zajęta przez Rzym. Niestety brakuje dokumentów potwierdzających, że w tym okresie prawo rzymskie obowiązywało na Malcie. Panowanie Rzymu dobiegło końca w roku 870, kiedy to Arabowie przejęli władanie nad wyspą. Zarządzający Maltą emir wprowadził prawo i zwyczaje muzułmańskie. W rezultacie Maltańczycy utracili autonomię, którą cieszyli się pod rządami Rzymu.

W 1090 r. hrabia Roger Norman podbił Maltę, która następnie stała się częścią Sycylii. W 1266 r. Karol Andegaweński został królem Sycylii, a Wyspy Maltańskie przeszły pod panowanie francuskich Andegawenów. W 1283 r. hiszpańscy Aragończycy zdobyli Maltę, a Maltańczycy otrzymali własny parlament, *Università*, i zyskali autonomię, chociaż Wyspy Maltańskie nadal stanowiły lenno, a prawa uchwalone dla Sycylii miały zastosowanie do Malty. W okresie tym nastąpił również wpływ prawa kanonicznego na prawo rzymskie. Chociaż większość praw tego okresu była inspirowana ogólnymi koncepcjami prawa rzymskiego, wiele modyfikacji zostało wprowadzonych przez zwyczaje (*custom*), a także pod wpływem Kościoła katolickiego.

W 1530 r. Karol V jako król Hiszpanii i król (Dwóch) Sycylii oraz cesarz rzymski oddał Wyspy Maltańskie w lenno (*fief*) Zakonowi Rycerzy Szpitalników św. Jana Jerozolimskiego (**Order of the Knights Hospitallers of St. John of Jerusalem**), zwanemu również rycerzami św. Jana, joannitami czy kawalerami maltańskimi. Przybycie joannitów zwiększyło presję na romanizację prawa maltańskiego. Kawalerowie maltańscy (**Knights of Malta**) wprowadzili prawa noszące znamiona wpływów europejskich, głównie włoskich. Pierwszy właściwy kodeks „*Del Dritto Municipale di Malta*” (Malta, 1784), znany również pod nazwą *Code de Rohan*, został ogłoszony w schyłkowym okresie ich długich rządów. W roku 1852 zastąpiono go lokalną wersją „Kodeksu Napoleona”.

Kres rządów szpitalników położył Napoleon Bonaparte, który podbił Maltę w drodze do Egiptu. Bonaparte niewiele czasu zabawił na wyspie, ale zdążył przed wyjazdem ustanowić demokratyczny ustrój i doszczętnie zrabować pałac wielkiego mistrza. Maltańczycy szybko zniechęcili się do francuskiego wyzwolenia i już we wrześniu 1798 r., zgorzeleni niegodnym zachowaniem swoich wyzwolicielei, wszczęli powstanie. W takich warunkach trudno było podjąć działania legislacyjne. Francuzi pozostali na Malcie przez bardzo krótki okres – od 11.6.1798 r. do 2.9.1800 r.

Wyparcie Napoleona odbyło się przy wydatnej pomocy Brytyjczyków, a to z kolei doprowadziło do trwającej półtora wieku zależności Malty od imperium brytyjskiego. Po francuskiej okupacji Maltańczycy powrócili do obowiązującego wcześniej systemu prawnego.